

Bývalý špitální kostel sv. Jana Evangelisty ve Švihově a jeho malířská výzdoba

Ondřej Faktor

Abstract: *The study deals with late gothic mural paintings in the former hospital church of St John Evangelist in Švihov. Those murals were commissioned in connection with rebuilding of the church that was finished in 1504.*

Key words: Late gothic, medieval art, mural paintings, Půta Švihovský, Švihov

Západočeský okres Klatovy se může pochlubit značným počtem dochovaných památek nástěnného malířství z období středověku, zejména pak z jeho závěrečné fáze. Poměrně známý příklad představují nástěnné malby z doby kolem roku 1500 a 1515 na hradě Švihov, který byl tou dobou v držení Půty Švihovského a jeho synů.¹ Ve stínu majestátního a hojně navštěvovaného hradu stojí při zaniklé Dolní bráně městečka Švihov poněkud opomíjen bývalý špitální kostel sv. Jana Evangelisty, který si i přes pozdější stavební úpravy uchoval architektonické detaily a fragmenty malířské výzdoby z počátku 16. století.²

Původní jednolodní kostel s pětibocce uzavřeným presbytářem vznikl asi nedlouho před rokem 1342, kdy je ve spojitosti se špitálem doložen. Na počátku 16. století došlo k jeho přestavbě a na jaře roku 1504 ke znovuvysvěcení, o čemž nás zpravuje dochovaný nápis v interiéru objektu. V roce 1788 byl kostel i se špitálem zrušen, přepatrován a přeměněn na obytný dům. Obytným účelům slouží doposud. Přes razantní stavební zásahy si objekt kupodivu uchoval pozdně gotickou hvězdkovou klenbu v presbytáři a klenbu síťového vzorce v obdélné lodi. Klenební svorníky nesou v reliéfu erb Švihovských, tedy znak rodu fundátora.³

V souvislosti s přestavbou byl kostel na počátku 16. století nově vymalován. Část pozdně gotické výzdoby odkryl restaurátor Jiří Rataj v letech 1998 a 2002.⁴ Doklady původní malířské výzdoby interiéru stavby se dochovaly zejména na jižní straně. Každý, kdo vešel do kostela, spatřil nejprve na jižní straně lodi přímo proti vchodu malbu obrovitého sv. Kryštofa s Ježíškem, která se částečně dochovala do dnešních dnů. Nadživotní figura světce je v pase přepažena druhotně vloženým dřevěným patrem, nad nímž se malba udržela daleko lépe než v přízemí. Obr se při brodění opírá o hůl a vlasy má ovázané stuhou s dekorativně vlnajícími cípy. Oděvem mu je zelený plášť a spodní hnědá tunika s rukávovými manžetami v sytě červené barvě. Na rameni nese malého Krista, jehož hlavu zdobí oproti Kryštofovi velká svatozář. Výjev rámuje větévka spirálovitě ovinutá bílou stuhou. Obraz shora doplňuje prosba ke sv. Kryštofu, ochránci před smrtí: *Cristofore sancte virtutes sunt*

Studie byla zpracována v rámci projektu GAČR 13-39192S/2013–2017 (Imago, imagines).

1] Naposledy Jan ROYT, *Švihov, hrad*, in: Petr Jindra – Michaela Ottová (red.), *Obrazy krásy a spásy. Gotika v jihozápadních Čechách*, Plzeň 2013, s. 226–231, kat. č. 35. Zde uvedena starší literatura k malbám na hradě Švihov.

2] Stručné zmínky o malbách viz Linda ČIHÁKOVÁ, *Bývalý špitální kostel sv. Jana Evangelisty ve Švihově*, Průzkumy památek 7, č. 2, 2000, s. 203–208. Nejnověji Ondřej FAKTOR, *Švihov, bývalý špitální kostel sv. Jana Evangelisty*, in: P. Jindra – M. Ottová (red.), *Obrazy krásy a spásy*, s. 232–233, kat. č. 36.

3] K historii a architektuře objektu Ferdinand VANĚK – Karel HOSTAŠ, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Klatovském*, Praha 1899, s. 171; L. ČIHÁKOVÁ, *Bývalý špitální kostel*; Jiří KUTHAN, *Královské dílo za Jiřího z Poděbrad a dynastie Jagellonců. Díl 1. Král a šlechta*, Praha 2010, s. 321–322; Miroslav ŠMIED, *Švihov, špitální kostel sv. Jana Evangelisty*, in: P. Jindra – M. Ottová (red.), *Obrazy krásy a spásy*, s. 105, kat. č. 16.

4] Lindě Čihákové-Foster děkuji za poskytnutí restaurátorských zpráv a za umožnění prohlédnutí objektu a nástěnných maleb.

tibi tante / Qui (te) mane videt noctur(n)o tempore ridet / Nec Sath(a)n(as) cedat nec mors (sub)tinea ledat / Tu solus in san(c)tis tenesque nomen gigantis (Svatý Kryštofe, síly tvé jsou tak velké/ že kdo tě ráno spatří, v nočním čase se raduje/ Ani Satanás nezahubí, ani smrt nákazou neuhodí/ Ty sám mezi svatými představuješ jméno obra).^{5]} Modlitba vyjadřuje dobovou víru v ochrannou moc obrazů tohoto světce. Sv. Kryštof, patron poutníků a převozníků, jenž podle legendy^{6]} přenesl Ježíška přes dravou řeku, patřil po celý středověk k nejoblíbenějším a nejvíce zobrazovaným světcům.^{7]} Věřilo se totiž, že jeho zobrazení mají apotropaickou funkci. Jeho postava proto byla často ve velkém formátu zobrazována na dobře viditelném místě zpravidla proti vchodu, někdy i vně na fasádě kostela či v jiných pohledově exponovaných místech, aby byl věřícím na očích.^{8]} Ve zničené spodní části obrazu u Kryštofových nohou jistě plavali vodní živočichové a mořská panna, která se dle legendy neúspěšně pokoušela obra svést ve chvíli, kdy se s Ježíškem brodil řekou.

V jihovýchodním koutu lodí u triumfálního oblouku, původně nad postranním oltářem (dnes v místech novodobého schodiště vedoucího do patra), se v podmalbě dochovala Madona s Ježíškem a vlevo sv. Barbora. Postavy jsou od pozadí oddělené iluzivní draperií a uzavřené rámem, z čehož plyne, že pravděpodobně suplovaly deskové retáblы. Iluzivní archy obsahující postavy Assumpty, světců a světic najdeme na Klatovsku také v kostelech v Křištině, Lubech a Štěpánovicích, kde kolem roku 1500 tvořila jedna malířská dílna.^{9]} Sv. Barbora je identifikovaná stojící hranolovou věží završenou dlátkovou střechou. Dlouhovlasá dívka má na sobě červený plášť a zlatavě okrové šaty se zbytky spíše malované než šablonové dekorace motivu granátového jablka – malba tedy imitovala brokát. Vpravo nese Panna Marie na pravém boku Krista, z něž však přečkal je malý zlomek. Bohorodička má na sobě šat modré a červené barvy. Pod nohama se rýsuje srpek měsíce, čili jedná se o ikonografický typ Assumpty. Vespod obraz doplňuje konsekrační kříž a útržky mladších malířských vrstev, ponechaných restaurátorem na místě.

Doklady výzdoby na protilehlé, tedy severní straně presbytáře se omezují jen na konsekrační kříž, část iluzivního rámu a torzo obnažených nohou a bederní roušky. Postava představovala snad Bolestného Krista (*Vir Dolorum*) či sv. Šebestiána ve chvíli jeho martyria.

Plochu nad triumfálním obloukem směrem do lodí vyplňuje dedikační nápis, který publikovali již roku 1899 autoři Soupisu památek na Klatovsku.^{10]} Po konzultaci s Janem Dienstbierem a Hanou Pátkovou lze nápis opravit v tomto znění^{11]}: *Anno d[omi]ni MCCCCiiii die vero xxiiii mensis May. Consecrata / est ista eccl[esi]a Hospitalis p[er]*

5] Za čtení fragmentárního nápisu a jeho překlad vřele děkuji Janu Dienstbierovi.

6] Podle legendy se obr původně jmenoval Rebrobus, v jiné verzi Offero. Poté, co přenesl malého Krista přes řeku, ten ho pokřtil a dal mu jméno *Christoforos* (ten, který nese Krista). Světec byl uctíván na Východě i Západě už od 5. stol. Karl KÜNSTLE, *Christophorus*, in: *Ikonographie der christlichen Kunst II. Ikonographie der Heiligen*, Freiburg im Breisgau 1926, s. 158. Ikonografií a nástěnnými malbami sv. Kryštofa se zabývala např. Linda SEDLÁKOVÁ, *Svatý Kryštof v nástěnném malířství českého středověku*, Diplomová práce FF UK, Praha 2003. Autorce vřele děkuji za cenné informace k této tematice. Viz též Yvonne BITTMANN, *Standort und Funktion von Christophorusfiguren im Mittelalter*, Diplomová práce Ruprecht-Karls-Universität, Heidelberg 2003, s. 8; zde též odkazy na množství literatury, vztahující se k tématu. K legendě o sv. Kryštofu VIDMANOVÁ Anežka VIDMANOVÁ – Václav BAHNÍK (ed.), *Jacop de Voragine. Legenda aurea*, Praha 1998 (2. vyd.), s. 194–198.

7] V západních Čechách najdeme středověké nástěnné malby sv. Kryštofa např. v Albrechticích u Sušice (kol. 1300 a kol. 1500), v Čachrově (15. stol.?) a v Lubech u Klatov (kol. 1500), v Mýtu u Rokycan (po 1500) a v Nezvěsticích u Plzně (před 1500).

8] První znázornění tohoto světce najdeme na freskách z 10.–11. století v Itálii (kostel S. Maria Antiqua v Římě, San Vincenzo v Gallianu a ve Spuranu. Yvonne BITTMANN, *Standort*, s. 7, pozn. 16.

9] Ondřej FAKTOR, *Pozdně gotické nástěnné malby v Křištině, Štěpánovicích, Lubech a Myslivi na Klatovsku*, *Umění* 57, 2009, č. 5, s. 438–452; týž, *Křištín, kostel sv. Matouše; Luby, kostel sv. Mikuláše; Štěpánovice, kostel sv. Michaela*, in: P. Jindra – M. Ottová (red.), *Obrazy krásy a spásy*, s. 234–241, kat. č. 37–39.

10] F. VANĚK – K. HOSTAŠ, *Soupis*, s. 171.

11] Oběma děkuji za ochotnou pomoc.

R[everendissimu]m in [Christo] p[at]rem et do[minu]m do[minu]m Petrum / ep[iscopu]m Hierapolen[sem] Suffragan[eum] Ratispone[n]s[em] In honore Sancti / Iohannis Ap[osto]li et ewan[geliste] Ad ins[t]ancia[m] Magnifici ac Generosi d[omi]ni d[omi]ni Puothe de Risenberg d[omi]ni in Sswihow [et] Raabi sup[re]mi / Iudicis regni Boemie Dedicatio vero h[uius] eccl[esi]e celebrat[ur] D[omi]nica infra octava[m] ascensionis domini. (L.P. 1504, dne 24. května byl posvěcen tento špitální kostel v Kristu skrze důstojného otce a pana Petra [Kraffa], biskupa Hierapolského, sufragána řezenského, ke cti sv. Jana apoštola a evangelisty z popudu váženého a urozeného Půty z Rýznberka, pána na Švihově a Rabí, nejvyššího sudí Království českého. Posvěcení tohoto kostela necht' je slaveno v neděli v oktávu Nanebevstoupení Páně). Není bez zajímavosti, že se posvěcení událo necelé dva měsíce před Půtovou smrtí († 19. 7. 1504).

V levé špaletě jižního okna presbytáře se překrývá původní pozdně gotický nápis s verzí renovovanou patrně v baroku. Oba nápisy nás zpravují o zasvěcení oltáře sv. Janu apoštolovi (evangelistovi) a sv. Štěpánovi. Starší nápis čtou Jan Dienstbier a Michal Tejček následovně: *Hoc alta(re conse) / cratum est (in honore sancti) / Iohannis... / et s[ancti] Ste(phani)...* a mladší novověký (*Hoc al)tare alteru[m] conse / (cratum) est in honore / (sancti Joh)annis a(posto)li et / s[ancti] Stephani /... honoris (?)*). Připomeňme, že v kaplich Půtových sidel – hradů Švihov a Rabí – se uplatňují obdobné konsekrační nápisy.^{12]}

I přes špatný stav dochování je u maleb ve švihovském kostelíku patrná dobrá výtvarná úroveň. Gigantickou postavu sv. Kryštofa vytvořil zkušený umělec, který zřejmě využil grafickou předlohu, jak bylo tehdy zvykem. Zda tentýž malíř maloval i ostatní výjevy nedokážeme z důvodu jejich špatného zachování určit. Nelze vyloučit, že jím mohl být malíř v Půtových službách, který na přelomu 15. a 16. století vyzdobil profánními výjevy Červenou baštu švihovského hradu. Scény v baště jsou dnes bohužel silně poškozené.^{13]}

Former Hospital Church of St. John the Evangelist in Švihov and its Mural Paintings

Summary

In the former St John the Evangelist's church in Švihov have survived fragments of the mural paintings and latin inscriptions.

There is a fragment of a monumental figure of St. Christopher with Jesus Child on the south wall of a nave. It is accompanied by a latin prayer to St Christopher, the patron against death. Closer to the triumphal arc we can see murals of of Virgin Mary with Child and St Barbara that probably represented wall retables. On the north side of the presbytery there was discovered a torso of a figure of Vir Dolorum or St Sebastian.

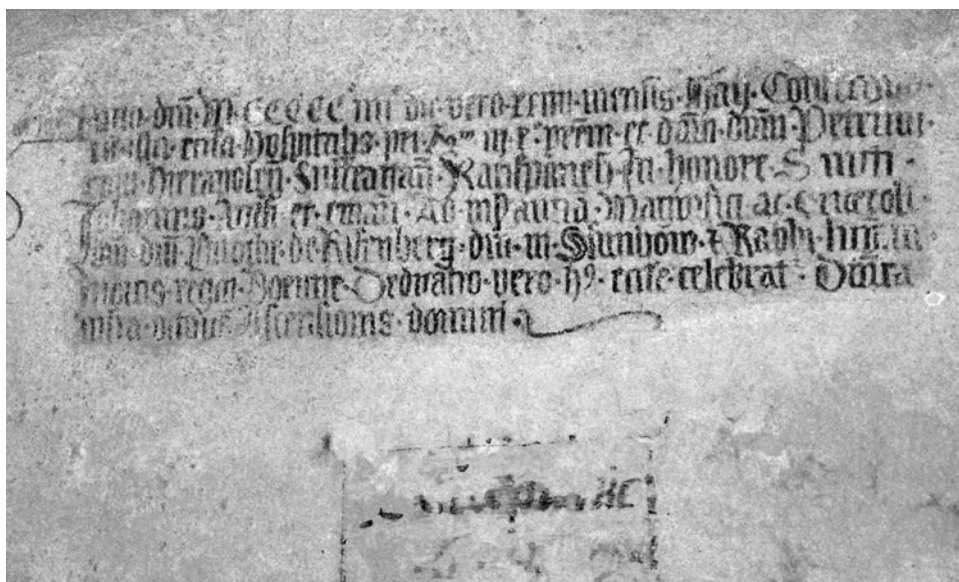
Dedicational inscription above triumphal arc, refers to the consecration of the church on 24 May 1504 which was rebuilt thanks to Půta Švihovský of Rýznberk, land's highest judge and the owner of the Švihov castle. Nowadays the church serves as a dwelling.

12] Peter KOVÁČ, *Jan Horstoffar z Malesic (Hans Harsdorffer) a oltář v Rabí*, in: *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. Sborník příspěvků z mezinárodního vědeckého symposia, Praha 1998, s. 66–79; Jan ROYT, *Švihov, hrad*, s. 228.

13] Josef Krása považoval autora výjevů v Červené baště za téhož malíře, který tvořil koncem 15. století také na hradech v Žirovnici a v Jindřichově Hradci. Tuto domněnku viz Josef KRÁSA, *Nástěnné malby žirovnické Zelené světnice*, *Umění* 12, 1964, s. 282–300 a též, *Nástěnné malířství*, in: *Dějiny českého výtvarného umění I/2*, Praha 1984, s. 567–578.

Švihov, bývalý špitální kostel sv. Jana Evangelisty, kol.1504, již. strana lodi, sv. Foto Ondřej Faktor.

Švihov, býv.špitální kostel sv. Jana Evangelisty,1504, východní strana lodi-vítězný oblouk,konsekrační nápis. Foto Ondřej Faktor.

Švihov, býv.špitální kostel sv. Jana Evangelisty, kol.1504, již.strana lodi,Sv. Foto Ondřej Faktor.